

Ольга Новик

ОБРАЗ КОЗАКА МАМАЯ В УКРАЇНСЬКОМУ РОМАНТИЗМІ

Численні дослідження з проблем поетики творчості українських романтиків наразі уможливають поставити поза сумніви твердження про тяглість української літератури від давньої до нової, і про безпосередній вплив народної традиції на літературу XIX ст. С. Козак пише, що українські романтики добачали в думках та піснях безперервну культурну й історичну традицію, “яка брала свій початок від легендарного Бояна, Митуси, Кобзаря – творців, які не відділяли творчості від життя та дійсності, для яких світ людської культури був їхнім світом і для яких поетичне слово мало сенс пророцтва”, доходить до висновку, що предтечею романтизму в українській літературі був історико-героїчний епос козацьких часів¹. Такий вплив був досить багатоплановий, тому на рівні сюжетів і образів текстів українських романтиків можемо простежити трансформацію популярних стереотипів змалювання козака в українській культурі попередніх епох у романтизмі.

Однією з причин, що змушує культуру відтворювати своє власне минуле, Ю. Лотман називає психологічну потребу переробити своє минуле, внести в нього виправлення,

¹ С. Козак. *Український преромантизм (Джерела, зумовлення, контексти, витоки)* : До ювілею 50-ліття Кафедри Української Філології Варшавського Університету, Варшава 2003, с. 68.

причому пережити цей скоригований процес як істинну реальність. Соломія Павличко, характеризуючи історію українського народу, зауважувала, що “козаччина з часів романтизму стала найбільш інтригуючою, романтичною стихією, хоча не всіма ідеалізованою”². Свого часу П. Хропко, розглядаючи романтизм як нове філософське й художнє світобачення, стверджував, що тема козацтва “по-новому (при співвіднесеності з її трактуванням у письменстві XVII-XVIII століть) осмислена романтиками, не тільки збагатила українську поезію, а й відкрила новий етап у дальшому розвитку нашого художнього слова взагалі”³. Як зазначає Н. Малинська⁴, “ідеал козацької звитяги, вславлений народною думою, історичною піснею, легендою, постав ідеалом героїзму ще з періоду становлення нової української літератури – на її підвалинах (Г. Сковорода, С. Климовський), – розвинувся з *Енеїдою* І. Котляревського...”. Такий процес був досить вагомим явищем в українському письменстві XIX ст. аж до текстів запізнілих романтиків, де козацтво залишалося органічною складовою художнього світу (Данило Мордовець, Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Степан Руданський, Олекса Стороженко, Яків Щоголев та інші). Слушною в цьому контексті є думка М. Брацкої: “В епоху романтизму поверненням на літературну сцену козака з властивими йому рисами лицаря – сарматського воїна завдячуємо панівним тенденціям – історизмові та регіоналізмові, адже

² С. Павличко *Український романтизм: тяглість напряду як естетичний тупик* [в:] С. Павличко, *Теорія літератури*, Київ 2002, с.493.

³ П. Хропко *Українське козацтво в поетичному осмисленні романтиків 30-40-х років XIX століття* [в:] *Сучасний погляд на літературу* : науковий збірник, Випуск 4, К., 2000, с.19.

⁴ Н. Малинська, *Героїчне у фольклорі та літературі. Дискурс канону* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.01.07 “Фольклор”, 10.01.01 “Українська література”, Київ 2002, с. 3.

романтична подорож до джерел народності відбувалася не лише в часі, а й у просторі”⁵.

Процес переосмислення образів козаків відбувався кількома шляхами: по-перше безпосередньо з фольклорних текстів, до того ж частина романтиків були збирачами усної народної творчості, по-друге опосередковано через літературні обробки попередниками, їх записи та публікації. Так, наприклад, Іван Котляревський, творчість якого не відносять безпосередньо до романтичного напрямку, зібрав низку фольклорних текстів, які таким чином зберігалися, популяризувалися і впливали на подальший літературний процес. Леонід Ушкалов співвідносить репліку Миколи з *Наталки Полтавки*: «Люблю я козаків за їх обичай. Вони коли не п’ють, то людей б’ють, а все не гуляють» зі словами вертепного Запорожця: «Козак душа правдивая/ Сорочки не має / Коли не п’є так воши б’є/ Таки не гуляє», зазначає при цьому: «Правда, слова цієї пісні Котляревський не конче мусив брати саме з вертепної вистави – у XVIII столітті їх можна було легко надібати під дереворитами запорожця, знаного повсій Україні⁶. Йдеться про підписи до зображення козака Мамай, численні варіанти яких все ж здебільшого зводилися до змісту або й точного цитування вертепного монологу Запорожця, записаного П. Галаганом. Свого часу Пантелеймон Куліш у *Записках о Южной Руси* (1856) вмістив текст-підпис до картини, який дослідники наразі зіставляють з іншими зразками такого роду текстів⁷.

Текст-напис з картини *Козак Мамай* перегукується з багатьма творами українських романтиків. Можемо виокре-

⁵ М. Брацка, *Образ козака – сарматського лицаря в поезії польського романтизму* [в:] *Київські полоністичні студії. Українсько-польські літературні контексти доби бароко*, Том VI, Київ 2004, с. 553.

⁶ Л. Ушкалов. *Есеї про українське бароко*, Київ 2006, с. 170.

⁷ *Козак Мамай* : Альбом / автор вступної статі Станіслав Бушак, відповідальний за випуск: Валерій Сухарук, Київ 2008, с. 65-67.

мити кілька моментів запозичених із барокових текстів як народної творчості, так і літературної. Зокрема йдеться про козацьку звитягу, образ лицаря, оспіваний у численних барокових панегіриках, про боротьбу з іновірцями, про різні атрибути козацького спорядження. Образи смерті-весілля, коня, бандури, шаблі, рушниця та ін. співвідносять із мальованими та словесними. При цьому важко точно визначити, що було спочатку – картини-«мамаї» початку ХІХ ст. чи тексти романтиків, вочевидь, відбувався взаємовплив.

Іван Франко у *Передньому слові* до видання поезії *Перебендя* Тараса Шевченка (Львів, 1889) розглядає вірш крізь площину наявності в ньому запозичень із українського фольклору та літератури, польського і російського романтизму. Традиційний образ кобзаря також виокремлюється дослідником. Іван Франко аналізує поезію, “демонструючи, з якого широкого круга думок брав наш поет імпульси і вказівки до своїх перших творів, може й несвідомо, але талановито перетоплюючи в своїй голові і бурливий романтизм Міцкевича та Гоцинського, й шляхетське українолюбство Падури, і ліберальні пориви та реакційний об’єктивізм Пушкіна – і все те з високим почуттям артистичної міри та реальної правди перещеплюючи на здоровий паріст української народної пісні та власної високо-розвинутої індивідуальності”⁸. Проте, видається доречним шукати передумови формування інтересу Тараса Шевченка до образів козацької епохи все ж на підґрунті традицій, – найперше вітчизняної літератури, та й культури загалом, про що свідчить і обізнаність письменника із українською історією, і полотна митця.

⁸ І. Франко, *Зібрання творів*: У 50 т. / АН УРСР. Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка; Редкол.: Є. Кирилюк [голова] та ін., Київ 1976–1986, Т. 27: *Літературно-критичні праці* (1886–1889) / Упорядкув. та комент. Р. Міщука, М. Родька, Л. Сеника, В. Харитонова; Ред.: С. Щурат, М. Яценко, 1980, с. 306.

Ізмаїл Срезневський у передмові до *Запорожской старины* поетично характеризує пісні і думи запорізькі і водночас подає узагальнений портрет запорізького козака, образ якого постає з текстів фольклору та літератури XVII–XVIII століть. Сама характеристика витримана в пишномовному стилі з використанням розгорнутого порівняння, наповненого антитезами. Пишучи про пісні, автор порівнює їх із дикими степами, польотом урагану, кипучим життям Запорізької Січі. При цьому Ізмаїл Срезневський вбачає й інші риси в народних піснях: “Нѣжное чувство нерѣдко пробивается сквозь грубую оболочку оных, но как кипучая волна Ненасытенецкой пучины Пекла среди холода зимняго сквозь прозрачную кору льда, ее покрывающую, – пробивается, и застывает на оной. То пѣсни юноши, коего сердце, почорствѣвши для умильнаго чувства любви, суровое, непреклонное, радуется одною радостію побѣды и добычи, – питается одним желаніем битв, юноши, который, равнодушно взирая на погибель своих сподвижников, с отчаяніем отмщевая за смерть их врагам, равнодушно, с надеждою ждет собственной своіи участи, равнодушно, с надеждою жить в памяти потомства: эти пѣсни дышат отвагой, самонадѣянностію”⁹. Думи викликають в упорядника збірки інші асоціації: “То думы старца: убѣленная лѣтами голова его покотится на изголовьи могилы, готовой принять его в свои нѣдра; его надежды исчезли будто дым сновидѣній; но его душѣ осталась еще одна услада, – то воспоминанія минувшаго, то звуки бандуры, их возбуждающіе; и взоры его, прежде пылавшіе буйным пламенем воинственности, тепер померкшіе, испепелѣвшиися, блистают слезой печали о минувшем; и голос его, уже

⁹ И.И Срезневский, *Запорожская старина.*, X., 1833., ч. 1, кн. 1.–132 с.; 1833., ч. 1, кн. 2. – 140 с.; 1834, ч. 1, кн.3. – 168 с.; 1834., ч. 2, кн. 1 – 82 с.; 1835., ч. 2, кн. 2. – 184 с.; 1838, ч. 2, кн. 3. – 164 с. – ч. 1, с. 11–12.

увядшій, тихий, едва внятий, оживляється, мужає, повторя в унылых напѣвах преданія свого времени, свого поколѣнія: в думах нѣтъ той непринужденности, той свободы чувства, которая горит в пѣснях; в них смѣнила ее старческая вялость, нестройность чувства, хотя и глубокаго и самобытнаго. – В пѣснях выразилась лирика и драматика народной поэзіи Запорожцев; в думах – мрачный, холодный эпизм”¹⁰. Прагнучи надати поетичності своїм словам, Ізмаїл Срезневський, як бачимо, використовує в порівняннях образи близькі до епохи, про яку пише, – добу козацьких походів, адже “кипучая волна Ненасытенецкой пучины Пекла” – це характеристика одного з Дніпровських порогів, які майстерно долали козацькі чайки. Приймаючи й популяризуючи такий народний спадок, романтики самі переймали традиції попередніх епох.

Мотив козацької вольниці постає одним із провідних мотивів як у картинах-«мамаях», так і в поезії українського романтизму. Січ постає чимось більшим ніж дім, заповнює увесь обшир думок і переживань героя, як і суголосний образ степу у вірші Левка Боровиковського *Розставання*: “Крихто Марусю! Білу постелю / Сніг, завірюха у полі постелють; / Серцем сирітським, щирими словами / Буду балакати з буйними вітрами”¹¹. Домівка козацька постає як широкий степ, а житло мале відходить на задній план. Повернення додому для козака мислиться чимось нереальним: “Тоді я буду додому вертатися, / Як буде шукає голубом

¹⁰ И.Срезневский, *Запорожская старина*, X., 1833., ч. 1, кн. 1.–132 с.; 1833., ч. 1, кн. 2. – 140 с.; 1834, ч. 1, кн.3. – 168 с.; 1834., ч. 2, кн. 1 – 82 с.; 1835., ч. 2, кн. 2. – 184 с.; 1838, ч. 2, кн. 3. – 164 с., ч. 1, кн. 2, с. 11–13.

¹¹ Л. Боровиковський, *Повне зібрання творів*. Балади. Пісні. Думи. Байки й прибаутки. Приказки та загадки. Твори й переклади російською мовою. Листи / Левко Іванович Боровиковський; [впорядкування і примітки С.А. Крижанівського і П. Ротача, редактор С.А. Крижанівський], Київ 1967, с. 86.

кохаться; / Як Дніпро наш буде синє море пити / Та буде хвилю назуспать котити... / Треба вірненько Дніпрові служити, / Прийдеться в полі головку зложити!...”¹². Цей же мотив і в поезії *Палій*: “Сидіть дома, на покої, / Не пристало козакові. / Склич, козаче, склич дружину, / Иди, Палій, в Ляхівщину”¹³ [63, с. 88].

Змагання запорожців з іновірцями побіжно відображене в малюнках, повніше у текстах-супроводах до *Козака Мамая*, раз по раз згадується у текстах романтиків, навіть у другій половині XIX ст. У Данила Мордовця бачимо потрактування козацтва як невідвортної Божої карі для іновірців: “...И Божая кара / Невірную землю кров’ю залила, / Старого, малого й каліку знайшла! / И довго по морю носилась як хмара / Козача громада, козачі чайки. – / Та Божая кара – були козаки...”¹⁴. Розправа Доропа з турками (*Козаки і море* Данила Мордовця) нагадує розправу Гонти з ляхами (*Гайдамаки* Тараса Шевченка): “Пошатнулись... “Керим-Аллах!” / Проход загатили, – / И громада клятву віру, / Мов тютюн кришила... / “До города!” – По городу / Розлились, рубають: / Дороп ріже аж сміється / До своїх гукає: / “Бий о камень их младенци!” / Били, – утомились... / Кров лилася, тісно стало – / Ножі пощербилась ...”¹⁵. Порівняймо з цитатою з твору Олександра Бучинського-Яскольда, який оспівує козака, насамперед, як взірець звитяги і ревного захисника віри: “Не собі козак славу приписує, боже, / Хоч і нехтувать скарбом звитяжства не може, / Але, першість отдавши твоїй славі, пане, / Крушить міццю твоєю міць

¹² Ibidem, с. 86.

¹³ Ibidem, с. 88.

¹⁴ Д. Мордовцев, *Козаки и море. Стихотворные отрывки из истории морских походов Запорожского казачества, в начале XVII века*, [в:] *Малорусский литературный сборник*, Саратов 1859, с. 52.

¹⁵ Ibidem, с. 90.

турків поганих, / Їхні топче загни на захист отчизни, / Щоби віра Христова тривала без близни, / Берег рідний боронить, не жде з турком миру, / Бо з ним не мирився з часів Владимира, / Котрий груди російські, в залізо окуті, / Боронив, скло крушивши ісламської бути. / Тим то й зараз простує козак тим же слідом, / Не отих сибаритів смакує обідом, / Що хвалитись лиш звикли взірцем Геркулеса, / А самі не проскачуть зараз і півкреса”¹⁶. Тяглисть традиції змалювання козака протягом століття є очевидною.

Образи козацької доби, змальовані на сторінках творів романтиків, не завжди мали імена славетних гетьманів, часто героями текстів ставали безіменні козаки, які поставали мужніми лицарями-захисниками Батьківщини і рідної віри. Такі персонажі були близькими не тільки до народно-пісенних лицарів, але й до тих образків козацької звитяги, що змальовувалися вихованцями Києво-Могилянської академії у текстах як високого, так і низового бароко. Показовим у цьому сенсі є й образ козака Мамає, і образи кобзарів. Тетяна Бовсунівська зауважила, що “релігійна чистота, національне служіння, життєве самозречення в ім’я народного пробудження, – ці характеристики супроводять кобзаря, навіть якщо на них не наголошується”¹⁷. Цикл *Первотвори* зі збірки Амвросія Метлинського *Думки і пісні та ще дещо* містить поезію *Бандура*¹⁸, символічно, що присвячений твір іншому поетові-романтику Ієремії Галці як співцеві козацької слави. Твір *Смерть бандуриста* того ж таки Амвросія Метлинського, попри трагічну

¹⁶ Олександр Бучинський-Яскольд. *Чигирин* [в:] *Українська література XVIII ст. : Синкретична писемність. Поезія. Драматургія. Белетристика* [упоряд., приміт. В.І. Кречотня], Київ 1987, с. 309.

¹⁷ Т. Бовсунівська, *Феномен українського романтизму*, Ч.1 : Етногенез і теогенез, Київ 1997, с. 117.

¹⁸ *Українські поети-романтики 20-40-х років XIX ст.*, Київ 1968, с. 135.

назву, доводить незнищенність козацької слави, допоки існуватиме українське слово, мова і пісня¹⁹.

Кобзар як такий персонаж, що пов'язує різні епохи, постає в творах більшості українських романтиків. У Якова Щоголева теж зустрічаємо цей образ. Проте в цього письменника кобзар є вже тільки слабким відгомном старої слави, “останнім могіканом”, як зазначив М. Зеров: “Зустрічаючись з кобзарем, співцем-епігоном, що забув увесь старокозацький репертуар, Щоголів так запрошує цього “останнього з могікан”: Грай що хоч, бо й те ізгине, / Гей ізгине, як туман... Звідси випливає і романтична тематика Щоголева, його ущербні мотиви, настрої умирання й згасання”²⁰. Проте в іншому тексті – *Запорожський марш* – ми бачимо образ, що несе сподівання на кращі часи: “Лірник візьме кобзу в руки, / Вдаре пісню по ладам, / Щоб згадали пізні внуки, / Як жилося їх дідам!”²¹. В. Щербак слушно писав, що образ одухотвореного воїна, лицаря-філософа не був поетичною грою фантазії митців-патріотів: “Козак у думках і помислах українців уособлював народну силу духу, незламність волі у святій боротьбі з поневолювачами. Зображення козака на народних картинах у час, коли Запорозького Війська вже не існувало, сприймалося як своєрідний пам'ятник героїчному минулому українського народу. ... Образ “Козака Мамає” – то величезна викристалізована віками дума народу про свою глибинну і сокровенну сутність. Зазнавши багато горя і лиха, народ прагнув миру та вільної праці. Власне миролюбивий характер українців і персоніфікує образ козака-бандуриста”²².

¹⁹ Ibidem, с. 152.

²⁰ М. Зеров, *Українське письменство XIX ст. Від Куліша до Винниченка*: Лекції, нариси, статті, Дрогобич 2007, с. 307.

²¹ Я.І. Щоголів, *Твори*, Харків 2007, с. 131.

²² В. Щербак, “Козацький слід” у вітчизняній історії XVI–XVIII ст., [в:] *Студії з україністики*. Випуск V. До 190-річчя з дня народження Тараса Шевченка, Київ 2004, с. 272.

У творі Пантелеймона Куліша образ курінного атамана постає як символічне втілення українського характеру, зазначає Є. Нахлік, вважаючи, що образ Кирила Тура виріс із народних образів козаків-характерників, козака Мамає. Ірраціональну поведінку отамана Тура, постійну іронію, розлад між словом і ділом, вчений пояснює таким чином: "... образ отамана Тура, виростаючи з барокового світу, в якому химерно й вигадливо переплітаються суперечності, змінюють одна одну протилежності, виражає насамперед романтичне світовідчуття першої половини ХІХ ст.: прагнення до ідеалу добра й правди – й усвідомлення неможливості досягти його"²³. Козак Мамай постає в галереї образів козацтва, зображених і в повісті Миколи Костомарова *Кудеяр*, і в творах Данила Мордовця. Такі образи є безіменним втіленням мужності, рішучості і сміливості.

Так у творі Данила Мордовця *Козаки і море* письменник описує інтер'єр хати отамана на Хортиці. Зокрема звертає увагу на картини, що висять на стінах. Опис першої з них: "Сидить козак під явором, / На бандурі грає, / Биля його кінь копитом / Землю пробиває; / Лежить шабля некуплена, / Порох та рушниця, / Чарка, пляшка, на яворі / Висить ладівниця. / Сидить, люльку потягає, / На бандурі грає..."» Подає автор і підпис під картиною: "А чого ти на мене дивися? Хиба не угадаєш, відкіль родом и як зовуть? нечичирк не знаєш? У мене мення не одно, а есть их до-ката: як уллучшить на якого свата. Як хоч називай, на все позволяю, тільки крамарем не називай, бо за те полаю... Я ніколи не міряю по аршину, хиба кому из винтівки гостинця подарую у спину. Та правда, лучалось ярмаркувати: из Ляхами кожухи та жупани міняти, та и горілочку добре куликати... Гай, гай! Як я молод бував: що то в мене за

²³ Є.К. Нахлік, *Пантелеймон Куліш: особистість, письменник, мислитель*: наукова монографія [у 2 т.], Київ 2007, Т.2. *Світогляд і творчість Пантелеймона Куліша*, Вип. 12, с. 114.

сила була: що Ляхів борючи и рука не мліла; а тепер, здається, що и вош сильніша, як козак з Ляхами: тільки день побиться, плечі и кихті болять”²⁴. Цей текст автор супроводжує приміткою: “Подобныя картины остались и теперь, как древность: у автора имеется такая точно картина и с такой подписью, которая приведена здесь. См. этот же портрет при Истории о каз. Запорожских, изд. Одес общ.”.

У творі *Барвінкова стінка* Яків Щоголев подає легенду про те, чому загинула Січ, показуючи, що козацтво свого часу широю молитвою просило і здобувало Божої милості. “Стоять, було, грізні колись, запорожці. / Тепера немічні й старі; / Огністі їх очі потуплені в землю, / А тепла молитва вгорі. / І тая молитва від щирого серця / До Божої милости йшла, / Щоб міццю кипіло старе Запорожжа / І славою Січа жила; / Щоб гнулись ниви під жнивом багатим, / Щоб землю ломили снопи; / Густі табуни й незліченні отари / Топтали силенні степи”²⁵. Протиставлення того, що було, і того, що є, бачимо в багатьох текстах письменника і, як правило, в зображенні минулої слави змальовується козацтво, а нащадки-гречкосії виступають носіями сучасного авторові животіння. У поезії *В степу*, як марево, постають козаки, що мужньо б’ються з ордою: “Ось вони настигли, / Ось вони зчепились, / Шаблі забряжчали, / списи поломились...”²⁶. Візія нені-України в текстах автора переплітається з образом Січі. Символічно, що поезія *В степу* була присвячена і подарована Дмитрові Яворницькому, який читав публічні лекції про Запоріжжя у Харкові в квітні 1884 року. М. Сумцов зауважує, що Січ

²⁴ Д. Мордовцев, *Козаки и море. Стихотворные отрывки из истории морских походов Запорожского казачества, в начале XVII века / Д. Мордовцев [в:] Малорусский литературный сборник / издал Д. Мордовцев, Саратов 1859, с. 60.*

²⁵ Я.І. Щоголів, *Твори*, Харків 2007, с. 69.

²⁶ *Ibidem*, с. 107.

і запорожці були головними мотивами поета, що “зв’язано з одного боку з впливом харківського українського гуртка 40 років, з Костомаровим на чолі, а з другого, пізніш, з впливом Еварницького, науковими працями котрого Щоголів був дуже зацікавлений”²⁷. У вірші *Січа* є образ матері-Січі. Лексика перенасичена архаїзмами. Уславлення минулого Січі, яка “Віру в Бога боронила, / Берегла батьків завіт...”²⁸, поєднано з гіркими міркуваннями про безславне теперішнє: “І тепер проміж руїн / Ти не вздриш ні товариства, / Ні клейнодів, ні старшин!”²⁹. Понад те, в поезії “Остання Січа” вказуються нащадки козацтва: “Онде швандають по хатах / Гречкосії, хлібороби, – / Володільники убогі / Запорожської худоби”³⁰. У поезії *Нерозумна мати* образ Січі персоніфікується як образ нерозумної матері, що “й сама пропала, й дітей згубила!”. Козаки-небоги змушені як сироти розсипатися по світу: “Нас Дніпро розносив; нас степи вкривали; / Нас луги од спеки і людей ховали”³¹. “Хортиця” також містить низку персоніфікованих образів: Дніпро, Хортиця, воля, слава, Січ. “Стугонить Дніпро з порогів, / Лине до Хортиці; / Каже: “Байдо! де ж твій город / Стяг і гаківниці? / Де та Січа, що як море, / Силою кипіла; / Тая воля, що в роздоллі / Пеклом клекотіла?”³². “На козацім вжитку німці / Хат набудували”; “Воля, ретязом повита. / В плавнях спочиває; / Слава, кров’ю перелита, / По світу летє”³³. Погляди письменника, висловлені у віршах про Січ, М. Сумцов вважав продовженням козакофільської течії (до неї вчений відносив Харківську школу романтиків, Тараса Шевченка, Тимка Падуру).

²⁷ Ibidem, с. 127.

²⁸ Ibidem, с. 140.

²⁹ Ibidem, с. 140.

³⁰ Ibidem, с. 141.

³¹ Ibidem, с. 138.

³² Ibidem, с. 139.

³³ Ibidem, с. 139.

Поети-романтики, що плекали свою творчість на народній пісні, не могли обійти увагою твір Семена Климовського, який став народним. “Своє почуття любові романтики вбирали в пишні шати виплеканої під добу бароко народної пісні. “Козаченько”, “дівчинонька”, “кінь вороненький”, “зіронька ясна”, “чужа сторононька”, “сизий голуб”, “доленька” та сила-силенна інших усталених образів, що складають іконосферу романтичної любовної лірики, зокрема поезії Левка Боровиковського, Степана Писаревського, Михайла Петренка, Миколи Костомарова, Якова Щоголева, роблять кохання не лишень прикметно мінорним та шляхетним, але й надають йому відтінку національної туги та стрімкого пориву *ins Blau*”³⁴. Яків Щоголев є автором вірша, ліричним героєм якого виступає Семен Климовський, – *На згадування Климовського*³⁵. Романтик пише про Климовського як про героя козака: “Попід небом ясным, / У краю степовім, / Наша няня, стара Україна, / На поругу чужим, / На надію своїм / Згодувала гулливого сина. / Він списа не скидав, / Білих рук не складав, / Як пускався орлом по Дунаю, – / І пісня козака, / Як вітри здалека / Розливалась од краю до краю”³⁶. Називаючи козака-віршотворця лицарем, автор поезії дорікає кобзарям, що забувають згадати про цього героя поміж інших козацьких сміливців: “Нам про роки старі / День і ніч кобзарі / На бандурах своїх вигравають; / Та з Ничаєм, з Сомком, / З Кальнашем, з Павлюком / Одного козака не згадають”³⁷. Авторів стає гірко при думці, що сучасниками забуто легендарного козака, а з ним забуто і часточку колишньої

³⁴ Л. Ушкалов, *Слобожанська візія любові* [в:] *Слобожанська муза : Антологія любовної лірики XVII–XX століть*, Харків, 2000, с. 5–8.

³⁵ Яків Щоголів, *На згадування Климовського*, [в:] *Українські поети-романтики : Поетичні твори / упоряд. і приміт. М.Л. Гончарука; вступ ст. М.Т. Яценка; ред. тому М.Т. Яценко*, Київ 1987, с. 322.

³⁶ *Ibidem*, с. 322.

³⁷ *Ibidem*, с. 322.

слави України та її “буйної волі”, співцем якої Яків Щоголев вважає Семена Климовського. Дмитро Наливайко вважає, що надзвичайна популярність української пісні *Їхав козак за Дунай* в Європі пов’язана з “козакоманією”, яка охопила Німеччину й інші західні країни на заключному етапі наполеонівських війн³⁸. У 1808 р. німецький композитор Х. Тідге, почувши пісню про розлуку козака й дівчини на святі у Чорному лісі під Баден-Баденом, в якому брали участь і гості з Росії, здійснив вільну переробку тексту. З того часу німці вважають цю версію української пісні власним фольклорним твором. Вона стала відома під назвою *Schöne Minka, ich muß scheiden*³⁹.

Інтерес до теми козацтва бачимо не тільки в харківській школі романтики, але й і в західноукраїнському письменстві. Так, наприклад, М. Ткачук завважив, що в естетичних шуканнях Маркіян Шашкевич “орієнтувався на західноєвропейський романтизм з пильною увагою до національної історії, міфології, рідної мови, культури”⁴⁰. Вчений говорить про *Історію русів* як про джерело, що живило романтичні прагнення письменника до волі й незалежності, зокрема зазначив про спорідненість зображення гетьмана Богдана Хмельницького в бароковому історіографічному творі та у Маркіяна Шашкевича⁴¹. Вчений завважив, що український романтик шукав свого ідеалу в минулому, як і німецькі романтики, наприклад, Новалис, досліджував історію України барокової доби (стаття

³⁸ Д. Наливайко, *Західноєвропейська україніка початку ХІХ ст.* [в:] Д. Наливайко, *Компаративістика й історія літератури*, Харків 2007, с. 191.

³⁹ Ф. Прийма, *Об одном немецком переводе украинской народной песни “Їхав козак за Дунай”* [в:] *Русская литература*, 1960, №3, с. 170–171.

⁴⁰ М.П. Ткачук, *Маркіян Шашкевич. Дослідження*, Тернопіль 2009, с. 112.

⁴¹ *Ibidem*, с. 114.

О запорожцях і їх Січі, літературний нарис про гетьмана Богдана Хмельницького), збирав народні пісні про події цієї епохи⁴².

У текстах Тараса Шевченка, Миколи Костомарова, Пантелеймона Куліша та інших письменників героїчні риси здебільшого зображено в образах особистостей із високим соціальним статусом. Найбільше уваги приділялося козацькій старшині, гетьманам, зокрема, Богдану Хмельницькому, Іванові Мазепі та іншим історичним діячам барокової епохи⁴³. Поезія українського романтизму містить збірний образ козака безіменного, такого собі переосмисленого козака Мамає, що поєднується з низкою типових для романтизму образів коня, степу, бандури, Січі, військових походів тощо. Подальше дослідження міжмистецької взаємодії творення типового образу козака Мамає може поєднуватися із вивченням стереотипів у змалюванні етнотипів у творах українських романтиків.

⁴² Ibidem, с. 116.

⁴³ Див. про це: О.Новик, *Барокова традиція героїзації козацтва в українській романтичній поезії* [в:] *Актуальні проблеми слов'янської філології: міжвуз. зб. наук. статей* / [відп. ред. В. А. Зарва], Київ 2008, Вип. XVI : Лінгвістика і літературознавство, с. 173–178; О. Новик, *Герої барокової епохи у творах романтиків: формування традиції* [в:] *GENTE UKRAINUS, NATIONE UKRAINUS = ЛІТЕРАТУРНІ ШЛЯХИ СТАРОЖИТНЬОЇ УКРАЇНИ*: зб. наук. праць [на пошану доктора філологічних наук, професора Миколи Корпанюка з нагоди його 60-річчя] / [упоряд. : В. М. Подрига, М. М. Малинка, гол. ред. В. П. Коцур], Київ 2010, с. 224–233.